

ORIGINEA TOPONIMELOR COMUNEI FĂRĂU (JUDEȚUL ALBA)

Prof.univ.dr. MIRCEA BUZA

Institutul de Geografie al Academiei Române, București

Prof. IULIANA MAIER, Școala Gimnazială Fărău

ABSTRACT. *On the origin of toponyms in Fărău Commune (Alba County). Place-names in the five component villages of this commune (Fărău, Heria, Șilea, Sânbenedic and Medveș) reflect both the historical-geographical conditions and the ethnical structure of the population formed of Romanians and Hungarians, who have been living here for centuries on end. Since the Romanians represent the majority (over 80%), Hungarians being only 20%, most toponyms are of Romanian origin. However, the name of the five villages is of Hungarian origin, as is the case of many Transylvanian settlements in the possessions of Magyar feudals. Field research has revealed a number of 345 place-names standing for natural aspects and land use, the name of owners or neighbouring villages, the name of the respective village founder, or of a Roman-Catholic saint. The 300 names of Romanian extraction, originate from some Dacian, Latin, Slavic, Petchenego-Cuman or Magyar lexical funds, used in the languages of the populations the Romanians have been co-inhabiting with in the course of its history of the last two thousand years. At the same time, the name of landforms, waters and settlements, as well as most toponyms, reflect aspects of nature and land use. Next come the toponyms connected with the name of owners and of neighboring localities, only a few designating the name of the village head or village feudal, or of the Roman-Catholic saint perceived as protector of the respective settlement.*

Keywords: *toponymy, geographical environment, historical and social events, Târnavetablend.*

Toponimele de pe teritoriul comunei Fărău, cu cele cinci sate componente: Fărău, Heria, Șilea, Medveș/Nagymedvés¹ și Sânbenedic/Magyarszetbenedek, reflectă atât condițiile geografice și evenimentele istorice, cât și structura națională a populației, aici trăind, de secole, români și maghiari. Ca urmare a faptului că populația românească este majoritară, deținând peste 80% din total, restul de aproape 20% fiind maghiari, și toponimia este preponderent de origine română. Totuși, numele satelor de aici, ca și

a multor localități din Transilvania, locuite din cele mai vechi timpuri exclusiv de români și de strămoșii lor daco-romani, fapt atestat de numeroasele vestigii arheologice [22], au denumiri maghiare datorită cuceririi acesteia de regatul maghiar în secolele XII-XIII, comitatul Alba fiind atestat documentar în anul 1177. În acest fel, timp de peste 850 de ani, până la 1 Decembrie 1918, și teritoriul comunei Fărău a fost stăpânit de feudali maghiari, iar denumirile localităților și a unei părți din hotar au fost date și impuse de administrația maghiară.

Acest lucru se întâlnește și în alte regiuni din Europa, dar și din lume, și a fost formulat ca principiu unanim acceptat în toponimie de lingvistul elvețian W. Mayer-Lübke [15,I, p.209], care spune în felul următor: "Într-o regiune oarecare, unde se știe că peste populația băștinașă a venit și s-

¹Respectăm Hotărârea Guvernului României nr 1206/2001, în baza căreia localitățile în care ponderea unei minorități este de peste 20% din totalul populației stabile înregistrate la recensământul populației și locuințelor din 2002, au dreptul la inscripționare și folosirea denumirilor în limba maternă, astfel că după denumirea în limba română este trecută și cea în limba maghiară.

a stabilit cândva o populație cuceritoare, numele de localități provin aproape întotdeauna din limba acesteia din urmă (cea cuceritoare), în timp ce numele geografice de pe întinsul fiecărei localități își au originea în limba populației cucerite”.

În acest sens, arătăm că satul Fărău, atestat documentar în anul 1299, sub denumirea *Forro*, în 1903 *Comes de Forrou* etc. [18,I, p.226], provine de la o caracteristică a mediului natural, însemnând “*loc cald, fierbinte*”. În schimb, numele celorlalte sate provin de la numele unui fruntaș al satului sau al unui feudal local, cum sunt: Heria, atestat documentar în 1202-1203, sub forma *Villa Heren*, în 1274 *Terra Hari* etc. [18,I, p.287], Medveș/Nagymedvés atestat documentar în 1288, sub forma *Medvés*, în 1319 *Medwes* etc. [18, I, p. 388], în traducere însemnând “*Ursu*”, nume de persoană, și Șilea, atestat în 1319 *poss. Syle*, în 1322 *sacerdos de Sila* [18, II, p. 172]. Excepție face Sânbenedic/ Magyarszent-benedek atestat în 1332 *sacerdotes de Sancto Benedicto* [18,II, p.125], a cărei denumire provine de la o mănăstire romano-catolică.

În pofida numelor satelor cu origine maghiară, denumirile geografice din hotarul acestora sunt preponderent românești, ele fiind formate din cuvinte înțelese de toți vorbitorii limbii române. Acestea se găsesc în dicționarele publicate de Academia Română, cel mai accesibil fiind *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, iar cel mai complet *Dicționarul limbii române (DLR)*, elaborat pe litere, în 37 de volume. La acestea se adaugă o serie de lucrări elaborate de toponimiști, lingviști și de istorici, care prezintă pe larg etimologia multor toponime, citați atât în text, cât și la bibliografie.

O categorie specială o fac denumirile formate din cuvinte vechi românești, dispărute din vorbirea curentă, precum și câteva cuvinte regionale provenite din limbile maghiară și germană, unele folosite numai de locuitorii din sudul Transilvaniei,

numite regionalisme. Acestea provin din fondul lexical dacic al limbii române, ca: *butură* “butuc, trunchi scorbuos” [17, p. 281], din fondul lexical latin *chicui* < *picculens* “vârf de deal” [7, p. 184], din fondul lexical slav *Hânsuri* < *hâns* “tufe dese, desime de spini și alți arbuști”, din fondul lexical maghiar *Rât* < *rét* “șes de-a lungul unei ape curgătoare, pe care crește iarba pentru cosit sau pășunat” sau din fondul lexical german *Hulă* < *Hügel* “deal, surpătură de munte sau de deal”.

Pe teritoriul comunei Fărău se întâlnesc 345 denumiri geografice², care se referă la aspectele naturale și de utilizare a terenului, la numele proprietarilor sau legate de satele învecinate, precum și la numele unui fruntaș al satului sau legate de venerarea unui sfânt romano-catolic. Totodată, în funcție de evoluția și structura limbii române, respectiv de populațiile care au trăit și trăiesc pe aceste locuri, se pot deosebi următoarele origini și categorii:

1. Toponime de origine română

1.1. Toponime din fondul lexical dacic³ al limbii române

1.1.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: În Brusturi [17, p. 274], La Butură, În Mânzarie, Groapa Apătoasă, Groapa Bisericii, Groapa Salciei, D. Măguri⁴, Părăul de la Miezuină, Părăul de pe Padină, Părăul din Valea Fântâniei, Părăul

²Toponimele au fost culese de pe teren de prof. Petru Neamțu și prof. Iuliana Maier, în vederea elaborării și publicării “Dicționarului geografical județului Alba” aflat într-o fază avansată de lucru.

³Înțelegem prin *fondul lexical dacic*, cuvintele care, în DEX, sunt indicate la origine cu abrevierea “cf. alb = confer limba albaneză”, în timp ce alți autori le numesc “elemente autohtone traco-geto-dace”.

⁴Pentru a evita o serie de repetări, la toponimele compuse s-au folosit următoarele prescurtări: D=Dealul, L=Lunca, Păd=Pădurea, V=Valea.

din Valea lui Vodă, Părăul din Valea Pădurii, Între Părauă, Între Părăiașe, V. Stânii.

1.1.2. Toponime compuse, al doilea termen fiind numele proprietarului sau al satului învecinat: Groapa Chiseștilor, Groapa Coleșii, Groapa lui Calu, Groapa lui Leu, Groapa lui Șilip (<Filip), Groapa Ostacei, Groapa Popii, Părăul Alecușului, Părăul lui Mateiaș, Părăul lui Vința, Părăul Sânbenedicului, Părăul Țiganilor, Stâna Găbujdei, Sub Groapa Coleșii.

1.2. Toponime din fondul lexical latin al limbii române

1.2.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: V. Arini, Păd. Arinilor (numită recent Păd. Fărăului), D. Calul Dracului, D. Căneni, L. Cănepi, V. Cănepii, D. Cănepiști, D. Capătul Parcelelor, D. Cărarea, D. Cetatea (Heria), D. Cetății (Medveș), D. Chicui, Coasta Bisericii, Coasta Crucii, Coasta Dincolo, Coasta Fânaței, Coasta Furcii (Fărău), Coasta Furcilor (Heria), Coasta Nucilor, Coasta Viei, D. Cotitura, D. Crucii, D. Dosului, D. Feții, D. Furcilor, D. Ghețarului, D. Gruii (Fărău), D. Gruiu (Șilea), < *grunium* “bot de deal” [8, p. 51], D. Inurilor, D. Pietrii, D. Socilor, D. Ulmilor, D. Viei, D. Perilor, D. Deasupra Pădurii, După Coastă, După Gruii, După Pădure, După Vii, L. Fânațe, V. Fânaței, D. Fânațele, Fântâna Micilor, D. Fântâna Rece (Șilea), D. Fântâna Rece (Medveș), Fântâna Târgului, V. Fântâni, Păd. Fântânița, D. Fețele, Dl. Foamete (Fărău), D. Foamete (Heria), D. Foamete (Sânbenedic), D. Fundătura, V. Fundăturii, V. Gaura Largă, D. Ghergheleia < *ghergheleu* < *gurguleu* < *gurguiat* [9, p. 41], În Dos, În Față (Fărău), În Față (Sânbenedic), În Fânață, În Ochiuri (lacuri mici), În Spini, Între Cărări, La Cruce (Heria), La Cruce (Șilea), La Frăsinei, La Gruii, La Sărătura, La Soci, D. Lătăreți, Păd. Comunală, Păd. din Părți, Păd. Mare (Medveș), Păd. Mare (Șilea), Păd. Nucilor, Păd. Vâlcii, D. Pământ Nou, D. Pământul

Oprit, D. Pământuri Lungi, Parcela Mare de Jumătate, Pe Pădurice, Pe sub Rupturi, Pepeniște, Pescărie, Peste Vale, D. Picui, Păd. Porumbei, D. Rupturi, D. Rupturile, La Sărătura, L. Sub Gaura Largă, L. Sub Vâlcea, D. Tăietura, D. Turmașul, V. Pădurii, D. Perilor, D. Ulmi, D. Vâlcele, V. Vâlcii, Viile Perilor, D. Viilor.

1.2.2. Toponime compuse, al doilea termen fiind numele proprietarului sau al satului învecinat: Izvorul Bărboia, Chicuiul lui Moga, Chicuiul lui Obreja, Chicuiul Herepii (sat, com. Adămuș, jud. Mureș), Chicuiul Medveșului⁵, Chicuiul Sânbenedicului, Coasta lui Ludușan, Fântâna Gobețului, Fânața Papolczi, Fânațele Medveșului, Tufele Bârlii, Tufele Botezului (sat, com. Adămuș, jud. Mureș), Valea Alecușului (sat, com. Șona, jud. Alba), Valea Craifalăului (Crăieștiului, sat, com. Adămuș, jud. Mureș), Valea Fărăului, Valea Heriei, Valea Medveșului, Valea Șilii, Valea lui Vodă, Valea Zopeiului.

1.3. Toponime din fondul lexical slav al limbii române

1.3.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: D. Comoara, D. Continut, D. Brazdelor, După Deal, După Meal < *meal* “argilă de culoare vântată, așezată în straturi, bună pentru modelat” [6, p. 300], În Hânsuri (Medveș), Hânsuri (Sânbenedic), Hânsuri (Șilea), D. Hreanu, În Brazde, În Grădini, În Rojini < *rovine* “surpătură, râpă mocirloasă, mlaștină), La Comoară (movilă), La Izvor, Izvoarele Rupturii, Izvoarele Surducului, Izvorul Fântâni Recii, D. Padina (Heria), D. Padinile (Șilea), Părăul de pe Padină, Părăul de la Miezuină, Pe Podeie, Podul Drumului,

⁵Toponimele formate din două elemente cu origini diferite, unul din termeni fiind un apelativ comun, gen: coastă, deal, fânață, miezuină, pădure, vale etc., vor fi trecute în două locuri, conform originii lingvistice de care aparțin, deși în fapt reprezintă un singur nume de loc și deci nu vor fi luate în calcul de două ori în numărul total al toponimelor.

Podul Pădurii, D. Răzoare (Heria), D. Răzoare (Sânbenedic), D. Spoielii, D. Șipote, D. Vișini, D. Zăpodia,

1.3.2. Toponime compuse, al doilea termen fiind numele proprietarului sau al satului învecinat: Dealul Botezului (Fărău), Dealul Botezului (Heria) (Botez, sat, com. Ațintiș, jud. Mureș), Dealul Crăieștiului, Dealul Gâmbuțului (sat, com Adămuș, Jud. Mureș), Dealul lui Ghiula, Dealul Sânbenedicului, Dealul Sânmiclăușului (sat, com. Șona, jud. Alba), Dealul Veseușului (sat, com. Jidvei, jud. Alba), Izvoarele Ghergheleii, Dealul Izvorul, Dealul Zopeiului.

1.4. Toponime din fondul lexical maghiar al limbii române

1.4.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: Păd. Ciontaș (azi teren agricol) (< *ciunt*, *ciung* “copaci cu crengile rupte sau tăiate”), După Dâlmă, La Dâlme, L. Făgădău, Râtul Morii, Râtul Pădurii Mari, Râtul Vâlcely, L. Tău, L. Tăul Boilor.

1.4.2. Toponime compuse, al doilea termen fiind numele proprietarului sau al satului învecinat: Râtul Bălăjoi, Râtul Ciontașului, Râtul lui Licoaie, Râtul lui Magda, Tăul Popii

1.5. Toponime din fondul lexical german al limbii române

1.5.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: D. Ciuhașului, La Ciuhă < *Scheuche* “semn de hotar” [1, p.2], D. Hulii, La Hulă < *Hügel* < săsesc *Hüäl* “deal” (informație orală, B. Capesius, Șona, jud. Alba)

1.6. Toponime din fondul lexical peceneg-cuman al limbii române

1.6.1. Aspecte de utilizare a terenului și numele proprietarului: Hodaia Benedict < *hodaie* “așezare gospodărească mai departe de sat” [10, p.205-213].

1.7. Toponime din cuvinte cu etimologie necunoscută

1.7.1. Aspecte naturale: D. Bulgări, La Godovană < *godovană* “groapă în coasta unui deal” [13, p.141], D. Țuțuiatu < *țuțuiat* < *țuguiait* < *țuțui* “vârf izolat, picui” [13, p.110-111]

1.7.2. Toponime care indică numele proprietarilor (antroponime simple): D. Bitangu, D. Boartoș, D. Călădău, D. Crișaiba, D. Gălățoi, La Bitoi, La Costănoaie, La Coț, Landor, Nemțești, Pereșu.

2. Toponime de origine maghiară

Ca urmare a conviețuirii îndelungate a românilor cu ungurii, alături de numele localităților impuse de administrația maghiară, în satele locuite de maghiari sau în vecinătatea lor, cum sunt Medveș/Nagymedvés, Sânbnedic/Magyarszent-benedek, se întâlnește o serie de toponime de origine maghiară, preluate și adaptate de populația românească.

2.1. Aspecte naturale și de utilizare a terenului: Deleuri < *dülő* “porțiune de hotar, răzoare” [12, p.76], Fărău < *forro* “loc cald, fierbinte, fapt consemnat și pe harta Iosefină a Transilvaniei din 1769-1773 (Sectio 140) sub numele german *Brenndorf* “satul fierbinte”, D. Hagău (Fărău), D. Hagău (Șilea) < *hágó* “drum pe un deal [13, p.7], Iclejia Ungurească < lat. *eclesia* “biserica” provenit prin filiera maghiară cu sensul “teren folosit de preotul unguresc”, Păd. Iclejiei [8, p.98], În Mărgău < *margó* “locul care murmură” [12, p.77], În Surduc, Izvoarele Surducului, D. Surduc < *szurdok* “trecătoare” [12, p.77], În Lapoș < *lápóș* “loc drept, plan”, D. Labu, D. Laburi < *láb* “picior, lot, lan” [12, p.77], Păd Someș numită azi Păd. lui Șamu, Coasta Șumușului, Pârăul Șomoghi < *šom* “corn”, cu sensul de Pădurea, Coasta și Pârăul cu corni, acestea aflându-se la limita nordică a satului Heria

cu satul Noșlac/Morosnagylak locuit în evul mediu numai de unguri [14, p.489], D. Tog < tag “delnițe, parcele de pământ” [9, p.63], D. Tonorog, D. Tunoroc < *tonórok, tanórok* “fâneață împrejmuită cu gard” [8, p.159], D. Țigla < *szikla* “deal mare” [5, p.548], Părăul Vizeș < viz = “apă, loc apos, mlăștinos”.

2.2. Toponime care derivă de la numele unui fruntaș al satului sau al unui feudal local: Heria < Hyrie, Medveș/Nagymedvés, *medvé* = urs, Satul lui Ursu, Șilea < Syle, Süllye [16], Herepea < Herepel, Gâmbuț < Gambuc, pentru ultimul sat existând un document în limba latină din anul 1351, limba cancelariei medieval din Transilvania, care arată clar prezența feudalului “dominicum filium petri *Gambuch nobilem*”.

2.3. Toponime care derivă de la venerarea unui sfânt romano-catolic: Sânbenedic/Magyarszentbenedek “Sfântul Benedict”, considerat patronul spiritual și ocrotitorul localității.

2.4. Toponime compuse, al doilea termen fiind numele proprietarului sau al satului învecinat: Chicuiul Herepii, Chicuiul Medveșului, D. Gâmbuțului, Dealul lui Ghiula, D. Sâmiclăușului, D. Veseușului, Fânațele Medveșului, Fânațele Papolczi, Fântâna Gobeț, Hodaia Benedict, La Sânbenedic, Părăul Sânbenedicului, V. Fărăului, V. Medveșului, V. Șilii.

CONCLUZII

În concluzie, constatăm că din 345 de toponime de pe teritoriul comunei Fărău, un număr de 300 (87%) sunt de origine română, iar 45 (13%) sunt de origine maghiară. Din cauza faptului că la toponimele compuse s-au luat în considerare toate elementele lingvistice, la toponimele de origine română apare un număr mai mare, spre exemplu Chicuiul Herepii, Dealul lui Ghiula, Fânațele Medveșului, Valea Fărăului etc. În felul acesta, un nume de loc apare și la toponimele de origine română, având primul element românesc, dar și la cele de origine maghiară. În numărul total al toponimelor este considerat însă un singur nume de loc, cel de bază fiind numele proprietarului sau al satului de la care provine.

Totodată remarcăm că la toponimele de origine română predomină cele din fondul lexical latin al limbii române, urmat de fondurile lexicale slav, dacic, maghiar, german și pecenegocuman, fapt ce oglindește evoluția istorică a limbii române. În același timp, în funcție de modul cum au fost denumite formele de relief, apele și localitățile, majoritatea toponimelor reflectă aspecte naturale și de utilizarea terenului. Acestea sunt urmate de toponimele legate de numele proprietarilor și de o localitate învecinată, iar câteva de venerarea unor sfinți romano-catolici.

BIBLIOGRAFIE

1. Arvinte, V. (1965), *Criterii de delimitare a împrumuturilor săsești ale limbii române*, Anuarul de lingvistică și istorie literară, XVI, Iași.
2. Buza, M. (1997), *Toponimia Județului Alba - reflectare a coabitării seculare a populației românești cu cea maghiară și germană*, Comunicări de Geografie, Univ. București.
3. Buza, M. (2002), *Toponimie geografică românească*, Edit. Univ. "Lucian Blaga", Sibiu.
4. Conea, I. (1960), *Toponimia. Aspectele ei geografice*, Monografia geografică a R. P. Române, I, Geografia fizică, Edit. Academiei R. P. Române, București.
5. Drăganu, N. (1993), *Românii în veacurile IX-XIV pe baza toponimiei și a onomasticii*, Imprimeria Națională, București.

6. Frățilă, N. (1983-1984), *Glosar dialectal. Valea inferioară a Târnavelor*, Anuar de Lingvistică și Istorie Literară, XXIX, Seria A, Iași.
7. Frățilă, V. (1999), *Vechimea unor toponime din centrul Transilvaniei*, Studii lingvistice, Edit. Excelsior, Timișoara.
8. Frățilă, V. (2002), *Toponimia văii inferioare a Târnavelor*. Studii de toponimie și dialectologie, Edit. Excelsior Alt, Timișoara.
9. Frățilă, V. (2004), *Toponimia Văii Secașului Târnavei*, Cercetări de onomastică și dialectologie, Edit. Excelsior Alt, Timișoara.
10. Giurescu, C.C. (1961), *Împrumuturi cumane în limba română: odaie și cioban*, Sudii și cercetări lingvistice, XII, 2, București.
11. Iordan, I. (1963), *Toponimia românească*, Edit. Academiei R. P. Române, București.
12. Janitsek, E. (1969), *O clasificare în microtoponimie: nume topice românești de origine maghiară*, Studii și materiale de onomastică, Edit. Academiei Române, București.
13. Lașonți, D. (2000), *Toponime românești care descriu forme de relief*, Edit. Clusium, Cluj-Napoca.
14. Loșonți, D. (2009), *Toponimia*, Monografia comunei Țaga, județul Cluj, Tipografia "Delroti", Cluj-Napoca.
15. Meyer-Lübke, W. (1901), *Einführung in das Studium der Romanischen Sprachen*, Ed. I-a, Heidelberg.
16. Pătruț, I. (1980), *Onomastică românească*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București.
17. Rusu, I. I. (1981), *Etnogeneza românilor, Fondul autohton traco-dacic și componenta latino-romanică*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București.
18. Suci, C. (1967), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania, I, II*, Edit. Academiei R. S. România, București.
19. Wagner, E. (1977), *Historisch-statistisches Ortsnamenbuch für Siebenbürgen*, Studia Transilvanica, 4, Böhlau Verlag, Köln-Wien.
20. *** (1913-1998), *Dicționarul limbii române (DLR)*, Librăriile SOCEC, Tipografia "Universul", Edit. Academiei Române, București.
21. *** (1974), *Istoria României. Compendiu*, Edit. Didactică și Pedagogică, București.
22. *** (1995), *Repertoriul arheologic al județului Alba*, redactori V. Moga, H. Ciugudean, Muzeul Național al Unirii, Alba Iulia, Biblioteca Musei Apulensis, II, Alba Iulia.
23. *** (1998), *Dicționarul explicativ al limbii române (DEX)*, Ediția a II-a, Coord. I. Coteanu, Luiza Seche, M. Seche, Edit. Univers Enciclopedic, București.
24. *** (2001), *Istoria Românilor, II, Daco-romani, romanici, alogeni*, Coord. D. Protase, Al. Suceveanu, Edit. Enciclopedică, București.
25. *** (2001), *Istoria Românilor, III, Geneze românești*, Coord. Ș. Pascu, R. Theodorescu, Edit. Enciclopedică, București.
26. *** (2002) *Recensământul populației și așezărilor din România*, Institutul Național de Statistică, București.
27. *** (2008, 2009), *Dicționarul geografic al României, I, II*, Coord. M. Buza, L. Badea, Ș. Dragomirescu, Edit. Academiei Române, București.